

«ANTANTA CORDIALĂ»

La 8 aprilie 1904, reprezentanții Franței și Marii Britanii — ambasadorul Paul Cambon și marchizul de Lansdowne, secretar de stat principal la Departamentul afacerilor externe — au semnat la Londra trei acorduri: *Declarația privind Egiptul și Marocul* (14 articole, dintre care 5 erau secrete și au fost cunoscute de parlamentele celor două țări abia în 1911); *Convenția privind Terra-Nova și Africa* (9 articole); *Declarația privind Siamul, Madagascarul și Noile Hebride* (3 părți conținând mai multe prevederi).¹

Realizarea acestor acorduri părea surprinzătoare, căci trecuseră numai câțiva ani de când — în 1898 — cele două țări se aflaseră la un pas de război, din cauza competiției pentru acapararea ultimelor „pământuri libere” din Africa.² Cum se explică faptul că guvernării celei de a treia Republici Franceze au «uitat» că „Franța face colonii pentru ca John Bull³ să i le ia”⁴ și «Sedanul diplomatic» din 1898/99, iar guvernul britanic a renunțat definitiv la îndelungata sa politică de «splendidă izolare»? Este un fapt istoric binecunoscut că în jurul anului 1900 împărțirea lumii între statele imperialiste se încheiase și, totodată, prin războiul hispano-american din 1898 se deschisese epoca luptelor pentru reîmpărțirea lumii. Istoria relațiilor internaționale din anii care au urmat a purtat pecetea noului stadiu al capitalismului, nefiind decât „...expresia trăsăturilor fundamentale ale imperialismului.”⁵ În aceste împrejurări, lupta dintre Anglia și Franța pentru împărțirea ultimelor teritorii «vacante» din Africa, în general, și a celor din bazinul Nilului, în special, a constituit unul dintre punctele de plecare în regruparea forțelor pe arena internațională. Temându-se de un atac dinspre Rin, Franța a cedat presiunilor britanice în 1898/99 și a semnat, în martie 1899,

¹ Documentele menționate au fost publicate în: *Documents Diplomatiques Français (1878—1914)*, 2 Série (1901—1914), tome IV, Paris, 1932, doc. nr. 389, pp. 533—534. (În continuare *D.D.F.*) Guvernul britanic le-a publicat în: *British documents on the origins of the war. 1889—1914*, vol. II, London, 1927, pp. 374—398.

² Vezi M. Popa, *Unele aspecte ale participării Franței la lupta pentru împărțirea Africii la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Analele Universității București”, Seria științe sociale, istorie, Anul XV—1966, pp. 149—166.

³ Marea Britanie.

⁴ V. Bernard, *L'Angleterre et l'Empire du monde*, în: „Revue de Paris”, nr. 1, 1899, p. 375.

un acord cu Anglia privind delimitarea sferelor de influență în Africa Centrală. Ea a reușit însă să-și păstreze «drepturile» în Egipt ca pe o «monedă de schimb»⁶ pentru viitor. Deschizând seria tratativilor anglo-franceze privind împărțirea teritoriilor «vacante» din Africa și alte zone, acordul din 1899 a netezit, de fapt, calea pentru realizarea unei apropieri între cele două state. Deși alianța franco-rusă din 1892/93 era considerată la Paris „piatra unghiulară a politicii noastre”⁷ și se aprecia că „pe acest fundament solid se bizuia situația noastră internațională”,⁸ cercurile conducătoare franceze erau conștiente că o confruntare militară cu Puterile centrale era extrem de periculoasă pentru Republică, iar efectele acesteia — în condițiile antrenării în conflicte coloniale cu Anglia — ar fi fost de-a dreptul dezastruoase. Iată de ce, cercurile politice, în frunte cu Delcassé, și-au propus, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, concilierea „imperativelor coloniale și imperativelor europene” cu care era confruntată Franța. Calea pentru care Delcassé a optat hotărât în vara anului 1902, după cum se pare⁹, a fost cea a apropierii de Anglia, prin concesii reciproce, delimitarea zonelor de influență ș.a. Cît privește Anglia, este notabil că: încercările întreprinse mai ales de Chamberlain, unul dintre «campionii» imperialismului britanic, în vederea apropierii de Germania au eșuat după circa trei ani, din cauza antagonismului generat de lupta ambelor mari puteri pentru hegemonia mondială; pe de altă parte, conflictele cu Rusia — aliata Franței — în Extremul Orient și Asia Centrală, ca și cele cu Franța în Africa și în alte zone ale lumii dispersau forțele Angliei și îi micșorau capacitatea de rezistență față de «Weltpolitik» — promovată de Germania wilhelmiană. În aceste condiții, la sfârșitul anului 1902, în cercurile conducătoare britanice începea a se impune ideea unei alianțe cu Franța. Aceste cercuri aveau în vedere că: flota britanică nu ar fi putut face față unui conflict cu forțele navale ale Germaniei, Franței și Rusiei, în cazul în care aceste trei țări s-ar fi aliat împotriva Angliei; reglementarea conflictelor coloniale cu Franța ar fi permis Angliei să evite o confruntare militară cu această țară și, în plus, să folosească aceasta pentru a „neutraliza pericolul rus” și, apoi, pentru a realiza un aranjament cu Petersburgul; dificultățile financiare provocate de războiul cu burii și criza industrială din 1900—1903 ar fi fost mai lesne și mai repede depășite dacă capitalul francez ar fi sprijinit City-ul, ceea ce, însă, Parisul refuza cît timp nu se realiza o apropiere politică între cele

⁵ S. Rădulescu-Zoner, *Politica internațională la începutul secolului al XX-lea în lumina teoriei leniniste despre imperialism*, în *Situația internațională din primele două decenii ale secolului al XX-lea în lumina tezelor lui V. I. Lenin* — Culegere de studii — Editura Academiei R.S.R., 1970, p. 19.

⁶ Vezi M. Popa, *op. cit.*, pp. 164—165.

⁷ Paul Cambon, *Correspondance (1870—1924)*, vol. I, Paris, 1940, p. 419, Vezi și pp. 421—430.

⁸ *Ibidem*, p. 419.

⁹ Cf. Pierre Guillen, *Les accords franco-anglais de 1904 et la naissance de l'Entente Cordiale*, în „Revue d'histoire diplomatique”, Paris, octobre-décembre 1969, p. 317.

două țări; încercările germanilor de a se infiltra în Maroc și prezența lor în această țară reprezentau un pericol potențial serios pentru pozițiile strategice ale Marii Britanii; opinia publică engleză, alarmată de concurența germană, era favorabilă unei apropieri de Franța.¹⁰ Tratatивele anglo-franceze, intensificate în 1903—1904, au fost *dominate de problema realizării «trocului» Maroc-Egipt*, așadar de o chestiune colonială. Acest fapt se explică astfel: pentru francezii era evident că, dată fiind concurența germană, stabilirea dominației lor în Maroc nu se putea înlăptui fără sprijinul Angliei; pentru guvernul englez era de mult timp limpede, după cum scria Ed. Grey, ministrul de externe britanic, că „ocupația noastră în Egipt era... pentru francezi o continuă cauză de exasperare și atitudinea lor față de aceasta era pentru noi cu atât mai iritantă”.¹¹ Rezultatul tratatивelor de la Londra din 1904 a reprezentat un compromis și a atras semnarea celor trei documente. Reproducem, în continuare, prevederile mai importante ale celui mai însemnat dintre aceste documente, *Declarația privind Egiptul și Marocul*, precum și rezumatul celorlalte acorduri:

„Art. I. Guvernul Majestății Sale britanice declară că nu are intenția de a modifica situația politică a Egiptului. În ceea ce îl privește, guvernul Republicii Franceze declară că nu va pune piedici acțiunii Angliei în această țară, cerînd ca să fie fixat un termen ocupației britanice [...]

Art. II. Guvernul Republicii Franceze declară că nu are intenția să modifice situația politică a Marocului. În ceea ce îl privește, guvernul Majestății Sale britanice recunoaște Franței dreptul de a veghea la menținerea liniștii în această țară, și de a-i acorda asistență în toate reformele administrative, economice, financiare și militare de care ea are nevoie. El declară că nu va împiedeca acțiunea Franței [...]

Art. IV. Cele două guverne, la fel de atașate principiului libertății comerciale atît în Egipt cît și în Maroc, declară că nu se vor preta la nici o inegalitate [...] Comerțul uneia și a celeilalte națiuni cu Marocul și Egiptul se va bucura de același tratament în ceea ce privește tranzitul prin posesiunile franceze și britanice din Africa [...] Totodată, guvernul Republicii Franceze în Maroc și guvernul Majestății Sale britanice în Egipt își rezervă dreptul de a veghea ca concesiunile de drumuri, căi ferate, porturi etc. să fie acordate în astfel de condiții încît autoritatea statului asupra acestor mari întreprinderi de interes general să rămîna deplină.

Art. VI. Pentru a asigura libera trecere prin Canalul Suez, guvernul Majestății Sale britanice declară că aderă la stipulațiile tratatului încheiat la 29 octombrie 1888¹² și la punerea lor în vigoare. Libera trecere prin Canal fiind astfel garantată [...]

¹⁰ Cf. P. Guilleu, *op. cit.*, pp. 319—321, 357.

¹¹ Edward Grey, *Mémoires*, Paris, Payot, 1927, p. 32.

¹² Este vorba de Convenția internațională semnată inițial de 9 state, apoi de altele 7, prin care se garanta neutralitatea Canalului Suez și se declara deschisă navigația prin el pentru orice fel de navă și în orice timp.

Art. VII. Pentru a asigura libera trecere prin Strâmtoarea Gibraltar, cele două guverne stabilesc să nu lase să se ridice fortificații sau oarecare lucrări strategice pe partea coastei marocane între Melilla și înălțimile care domină malul drept al lui Sebon [...]

Art. IX. Cele două guverne stabilesc să-și dea ajutor diplomatic pentru executarea clauzelor prezentei Declarații privitoare la Egipt și Maroc [...]

ARTICOLE SECRETE

„Art. I. În cazul în care unul dintre cele două guverne s-ar vedea constrâns, prin forța împrejurărilor, să-și modifice politica față de Egipt sau Maroc, angajamentele pe care le-au contractat unul față de celălalt prin articolele IV, VI și VII ale Declarației din această zi vor rămâne intacte.

Art. III. Cele două guverne stabilesc că o oarecare porțiune din teritoriul marocan, adiacentă la Melilla, Ceuta și Prezidii [...] trebuie, în ziua în care Sultanul — Marocului, *n.n.* — ar înceta să-și exercite autoritatea asupra acesteia, să intre în sfera de influență spaniolă și că administrația coastei de la Melilla pînă la înălțimile malului drept al Sebouului exclusiv va fi încredințată Spaniei. Totodată, Spania va trebui să-și dea în prealabil adeziunea formală la dispozițiile articolelor IV și VII ale Declarației din această zi și să se angajeze a le executa [...]

*

Convenția referitoare la Terra-Nova și Africa prevedea renunțarea Franței la privilegiile acordate de Tratatul de la Utrecht, păstrarea dreptului de a pescui în apele teritoriale ale unei părți exact definite a țărmurilor Terrei-Nove. Anglia despăgubea pe cetățenii francezi care-și păraseau stabilimentele din zona „Treaty Shore” și acorda Franței compensații teritoriale în Africa, la granița dintre Gambia și Senegambia. De asemenea, grupul de insule situate în fața localității Konakry era cedat Franței. În același timp, era modificată linia de despărțire a posesiunilor engleze și franceze, stabilită în 1898, din regiunea situată la est de Niger și din zona lacului Ciad.

Declarația privind Siamul, Madagascarul și Noile-Hebride împărțea Siamul în două zone de influență — de-a lungul râului Menan. Anglia renunța la obiecțiile sale față de tariful vamal introdus de Franța în Madagascar după anexarea acestei insule. În noile Hebride, cei doi parteneri urmau să reglementeze de comun acord, fără a modifica statu-quo-ul politic, chestiunile juridice și funciare.

*

Așadar, în schimbul sprijinului Angliei pentru înlăptuirea planurilor sale în Maroc, după mai mult de două decenii de la ocuparea Egiptului de

către britanici, Franța nu mai cerea ca în 1899, de pildă, „... să înceteze «provizoratul» — ocupației engleze, *n.n.* —, care amenința să devină etern“¹³, iar prin clauzele secrete ale acordului, cele două state acceptau în pofida Art. I — care nega intențiile de a modifica situația politică a Egiptului și Marocului — ca fiecare dintre ele să-și proclame „protectoratul“, adică să transforme Egiptul și Marocul în colonii. Semnificativă pentru politica „civilizatoare“ a celor două state colonialiste era rezervarea drepturilor de a construi căi ferate, porturi ș.a. exclusiv pentru ele. V. I. Lenin remarca în legătură cu acest fapt că „...firele capitaliste care leagă cu mii de lanțuri aceste întreprinderi de proprietatea privată asupra mijloacelor de producție în general au transformat construirea de căi ferate într-un instrument de asuprire...“¹⁴ a milioane de oameni. Din Art. III al părții secrete a acordului rezultă limpede neîncrederea reciprocă a celor doi parteneri: Anglia ținea cu orice preț ca partea țărmlui marocan din zona Gibraltarului să nu intre în posesia unei mari puteri, cum era Franța, și a impus — în schimbul sprijinului acordat politicii coloniale franceze în Maroc — cedarea zonei respective Spaniei, țară de care nu avea a se teme. De remarcat este și faptul că, în toate cele trei documente semnate la 8 aprilie 1904, nu era menționat adversarul de care se temeau cei doi parteneri, după cum nu rezulta explicit nici faptul că Marea Britanie și Franța încheiau o alianță formală împotriva altei mari puteri. Dar, rezolvându-și vechile conflicte coloniale din Africa, Asia și America, care afectaseră profund și vreme îndelungată relațiile dintre ele, pe calea tratativelor diplomatice și a compromisului, Franța și Anglia își puteau concentra eforturile de acum înainte, separat sau în comun, împotriva adversarului cel mai periculos pentru fiecare dintre ele — Germania. Că tocmai Germania era rivalul nu se simțea nevoia de a se mai da lămuriri, căci în Maroc, de pildă, expansiunea Franței se ciocnea nu de britanici ci de germani. Angajându-se prin art. IX al Declarației privind Egiptul și Marocul să-și acorde reciproc ajutor diplomatic, Anglia și Franța făceau, de fapt, front comun împotriva rivalului german. «Crizele marocane» din anii următori au confirmat cu prisosință acest fapt. Deci, V. I. Lenin avea dreptate apreciind că, reglementându-și interesele în Maroc și Egipt, Anglia și Franța „se pregătesc de război împotriva Germaniei“¹⁵. Caracterul imperialist al politicii concretizate în cele trei documente este incontestabil.

Semnificația istorică a evenimentului de la 8 aprilie 1904 a fost sesizată în parte de contemporani¹⁶ și, mai cu seamă, ea a apărut evidentă și în adevărata ei lumină cu prilejul crizelor politice din relațiile internaționale antebelice. «Antanta cordială», cum s-a numit de la început înțelegerea din aprilie 1904 de la Londra, ai cărei «părinți» erau Delcassé și Lansdowne, a reprezentat un moment de cotitură în relațiile internaționale, deoarece, determinând o regrupare de state, modifica însuși raportul de forțe din lume. Pe

¹³ Cf. „Revue General de Droit International Public“, Paris, 1899, tome VI, p. 589.

¹⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, Editura P.M.R., 1952, p. 186.

¹⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 28, București, Editura politică, 1965, pp. 428, 669.

¹⁶ Vezi *D.D.F.*, 2 Série (1901—1914), tome III, V.

de altă parte, ca o consecință a acestui început de regrupare, contradicțiile dintre marile puteri s-au agravat, iar pericolul unui conflict militar mondial a crescut considerabil și, în ultimă instanță, însăși declanșarea acestui conflict a fost grăbită. Semnarea acordurilor din 1904 nu a însemnat totuși încheierea unei alianțe politice și militare între Franța și Marea Britanie, dar a constituit baza, premisa sine qua non a acestora.

BIBLIOGRAFIE

- * * * *Africanshii sbornic. Istoriea*, vol. I, Moskva, Izdatelistvo vostochnoi literaturî, 1963.
William L. Langer, *La diplomazia dell'imperialismo (1890—1902)*, vol. II, Milano, 1942.
J. O. Manger, *Die Triple Entente*, Utrecht, 1934.
Pierre Renouvin *La Crise européenne et la Première Guerre mondiale*, Paris, 4e éd., 1962.
Pierre Renouvin, *Le XIX-e siècle*, tome II, *De 1871 à 1914. L'apogée de l'Europe*, Paris, Hachette, 1955.

LUCIA BĂDULESCU ȘI MIRCEA N. POPA